

Η θανατική ποινή

Βάσω Κιντή

Ο Πολίτης (δεκαπενθήμερος), **46**, 1998.

Ο Ιμμάνουελ Καντ, του οποίου οι τελευταίες ημέρες περιγράφονται στο ομώνυμο βιβλίο του Τόμας ντε Κούνισυ που μόλις κυκλοφόρησε στα ελληνικά από τις εκδόσεις Αγρα, στη δεύτερη διατύπωση της κατηγορικής προσταγής, της ηθικής δηλαδή αρχής που πρέπει να διέπει τις πράξεις μας, λέει ότι ποτέ δεν πρέπει να αντιμετωπίζουμε τους ανθρώπους απλώς ως μέσα για την επίτευξη κάποιου στόχου αλλά πάντοτε να θεωρούμε την ανθρώπινη προσωπικότητα, είτε πρόκειται για τον εαυτό μας είτε για άλλους, ως τον υπέρτατο σκοπό. Κι αυτό γιατί ο άνθρωπος δεν έχει τιμή όπως τα πράγματα που μπορούν να ανταλλάσσονται, να εξαγοράζονται, να απαλλοτριώνονται, αλλά αξία απόλυτη, την ανθρώπινη αξιοπρέπεια.

Ο σεβασμός της ανθρώπινης αξιοπρέπειας μας επιβάλλει ακόμα και στην περίπτωση της τιμωρίας και των στυγνότερων εγκλημάτων να απέχουμε από πρακτικές που προσβάλλουν την "ιερότητα" αυτής της άνευ όρων αξίας. "Ιερότητα" που δεν θεμελιώνεται στο Θεό ή στη φύση (δεν είναι δηλαδή κάτι που μας δίδεται ή ανακαλύπτουμε), αλλά αποτελεί αξίωση της ηθικής, της λογικής και της αυτονομίας. Έτσι σύμφωνα με τον Καντ και αντίθετα προς μία ωφελμιστική αντίληψη της ηθικής, δεν επιτρέπεται να επιβάλλουμε ποινές γιατί προσδοκούμε από αυτές καλά αποτελέσματα για μεμονωμένα άτομα ή γενικά για την κοινωνία, π.χ., παραδειγματισμό, σωφρονισμό ή πρόληψη, αλλά μόνο για λόγους δικαιοσύνης. Στην περίπτωση που Ου"lF_p_loban_ξ_μοιγατιμωρούμε τους παραβάτες του νόμου για ωφελμιστικούς σκοπούς, τους μεταχειριζόμαστε ως αντικείμενα και τίποτε δεν μας εμποδίζει να επιβάλλουμε σ' αυτούς, ανάλογα με την περίπτωση, ποινές αυστηρότερες ή επιεικέστερες απ' ό,τι η παράβαση απαιτεί, ώστε να επιτύχουμε αποτελεσματικότερα τους στόχους μας.

Τι σημαίνει "τους μεταχειριζόμαστε ως αντικείμενα"; Σημαίνει ότι παραβιάζουμε την αυτονομία τους, ότι διακανονίζουμε έξωθεν, αυθαιρέτως και δεσποτικά την τύχη τους. Μα είναι δυνατόν ποτέ, θα μπορούσε να αντιτείνει κάποιος, να απαιτεί ο Καντ,

εν ονόματι της αυτονομίας, τη συμφωνία του παραβάτη στην τιμωρία του; Ο Καντ δεν ζητάει αυτό. Αλλωστε τι τιμωρία θα ήταν αν ανταποκρινόταν σ' αυτό που επιθυμούσε ο παραβάτης; Ζητάει η επιβολή της ποινής να γίνεται όχι επί τη βάσει συγκυριακών συμφερόντων, ακόμη και της πλειοψηφίας, αλλά επί τη βάσει της λογικής και της δικαιοσύνης, όπως ορίζουν οι αρχές στις οποίες συμφώνησαν οι πολίτες μετέχοντες σε μια κοινωνία ως έλλογα όντα, εγκληματίες και μη. Ο Καντ υποστηρίζει την αρχή της ανταπόδοσης, το βιβλικό "οφθαλμόν αντί οφθαλμού", όχι ως αντεκδίκηση αλλά ως αρχή δικαιοσύνης που σέβεται την αυτονομία του υποκειμένου. Η τιμωρία δεν έρχεται έξωθεν, από τους άλλους, ετερόνομα, αλλά επισύρεται από την ίδια την πράξη.

Ολα τα ηθικά υποκείμενα (και σ' αυτά περιλαμβάνονται προφανώς και οι παραβάτες), θα πρέπει, κατά τον Καντ, να αντιλαμβάνονται εαυτούς ως ηγεμόνες στο βασίλειο της ηθικής. Θα πρέπει να νομοθετούν για όλους δια των πράξεών τους αλλά ταυτοχρόνως να υπόκεινται και οι ίδιοι, ως υπήκοοι, στους νόμους που θεσπίζουν. Όταν αυτόνομα επιλέξει κάποιος να ενεργήσει παραβατικά¹ δεν θέτει τον εαυτό του στο έλεος των συμπολιτών του, δεν εξοβελίζεται από την κοινωνία, αλλά τους καλεί, σεβόμενοι την αυτονομία του, να υπερασπιστούν την "τιμή" του, να γίνουν τιμ-ωροί², να υπακούσουν στον "καθολικό νόμο" που έθεσε δια της πράξης του και να ανταποδώσουν, επιβάλλοντας σ' αυτόν την ποινή που επισύρει η συμπεριφορά του. Πρέπει να πάρει, θα έλεγε ο Καντ, αυτό που του αξίζει.

Αυτά υποστήριζε ο Καντ για την ηθική και την τιμωρία. Τον θυμήθηκα γιατί το τελευταίο διάστημα στη χώρα μας πληθαίνουν οι συζητήσεις για τη θανατική ποινή. Ο ίδιος ο Καντ, με βάση τις αρχές που προαναφέραμε, ήταν υπέρ της θανατικής ποινής. Ακόμα και στην περίπτωση που μια κοινωνία αποφάσιζε να διαλυθεί με τη

---

¹ Είναι γεγονός ότι σε σύγχρονες κοινωνιολογικές μελέτες που ασχολούνται με την παραβατικότητα και το έγκλημα υποστηρίζεται ότι οι κακοποιοί δεν ενεργούν ελεύθερα και έλλογα αλλά ωθούνται σε παραβατική συμπεριφορά από παράγοντες που έχουν σχέση με το περιβάλλον στο οποίο ζουν. Λίγο θα επηρέαζαν τον Καντ τέτοιου είδους διαπιστώσεις. Ο Καντ αξιώνει την ελευθερία για να μπορεί να μιλά για ηθική. Αν θέλουμε να μιλάμε για ορθό και λάθος, για ηθικούς κανόνες, για δικαιώματα και υποχρεώσεις, πρέπει να αναγνωρίσουμε και στον εγκληματία αυτονομία και ελεύθερη βούληση.

² Τιμωρός: Ετυμολογικά, αυτός που φυλάσσει την τιμή. Εδώ, διασταλτικά ίσως, αυτός που φυλάσσει την τιμή του εγκληματία επιβάλλοντας σε αυτόν ποινή.

σύμφωνη γνώμη των μελών της, έλεγε, ο τελευταίος δολοφόνος που παραμένει στη φυλακή πρέπει να εκτελεστεί έτσι ώστε να αποδοθεί δικαιοσύνη.

Κανείς απ' όσους σήμερα ομιλούν υπέρ της θανατικής ποινής δεν επικαλείται τον Καντ γιατί η βιβλική αρχή στην οποία βασίζεται (και την οποία βεβαίως μετασχηματίζει³) είναι πλέον απαξιωμένη. Θεωρείται, στην καλύτερη περίπτωση, απλώς απαρχαιωμένη και στη χειρότερη, όχι αρχή δικαιοσύνης αλλά προκάλυμμα, πρόσχημα εκδικητικότητας.

Εν τούτοις, παρ' όλη την κατίσχυση του ωφελιμισμού στη θεμελίωση του ποινικού συστήματος που διαθέτουν οι σύγχρονες δυτικές κοινωνίες, οι καντιανές έννοιες και αρχές εξακολουθούν να είναι πρωταρχικής σημασίας. Και, παραδόξως, αντίθετα με τη θέση του φιλοσόφου που τις συνέλαβε, είναι, κατά τη γνώμη μου, αυτές που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για να δικαιολογήσουν την κατάργηση της θανατικής ποινής. Θα υποστηρίξω αυτή τη θέση αφού δείξω πρώτα πόσο σαθρά είναι ορισμένα επιχειρήματα που προβάλλονται συνήθως είτε υπέρ είτε ακόμη και κατά της διατήρησης της θανατικής ποινής και τα οποία είδαν το φως της δημοσιότητας τελευταία και σε ελληνικές εφημερίδες.

Λέγεται π.χ. ότι η θανατική ποινή είναι το μόνο αποτελεσματικό, αποτρεπτικό μέτρο κατά της εγκληματικότητας ακριβώς γιατί οι άνθρωποι φοβούνται το θάνατο πολύ περισσότερο από τον εγκλεισμό. Εάν έτσι δικαιολογείται η θανατική ποινή, τότε μπορεί κανείς να δικαιολογήσει και τον βασανισμό ως τιμωρία αφού και αυτόν τον φοβούνται οι άνθρωποι ή ακόμα και τις δημόσιες εκτελέσεις. Επίσης να ζητήσει την επιβολή της θανατικής ποινής και για μικρότερα αδικήματα προκειμένου να επιτύχει τη μείωση του δείκτη εγκληματικότητας. Εκτός του ότι ένα μέτρο σαν το τελευταίο είναι προφανώς άδικο αφού η ποινή δεν θα αναλογούσε στο αδίκημα, είναι γνωστό πως δεν υπάρχουν αδιάσειστα στοιχεία που να αποδεικνύουν τη σχέση της θανατικής ποινής με την εγκληματικότητα.

---

³ Ο Καντ, π.χ., δεν υποστήριξε ποτέ τις απλουστευτικές ερμηνείες της αρχής της ανταπόδοσης που ομιλούν για βιασμό του βιαστή, κλοπή του κλέφτη, κλπ.

Υποστηρίζεται επίσης ότι μπορεί μεν το "οφθαλμόν αντί οφθαλμού" να είναι ξεπερασμένο αλλά το δημόσιο αίσθημα το απαιτεί. Αντί λοιπόν να επιτρέπουμε ή να ανεχόμαστε την αυτοδικία, ας αναθέσουμε στην πολιτεία να παίρνει εκδίκηση με σύνεση και ψυχραιμία ώστε να ικανοποιηθεί ο λαός και να προλάβουμε δυσάρεστες καταστάσεις. Το επιχείρημα αυτό είναι εντελώς υποκριτικό και δημαγωγικό αφού οι υποστηρικτές της θανατικής ποινής κρύβονται πίσω από ένα υποτιθέμενο κοινό αίσθημα το οποίο, ακόμη και στην περίπτωση που ήταν υπαρκτό, θα έπρεπε να καταπολεμάται αντί να εκλαμβάνεται ως μέτρο απόδοσης δικαιοσύνης.

Τέλος, αναφέρεται συνήθως ότι δια της εκτέλεσης προλαμβάνουμε με τρόπο οριστικό κάθε νέο έγκλημα που μπορεί να τελέσουν εντός ή εκτός της φυλακής επικίνδυντοι εγκληματίες. Τίποτε δε λέει η άποψη αυτή για το δίκαιον της θανατικής ποινής. Μας λέει μόνο ότι ένας άνθρωπος πρέπει να σκοτωθεί γιατί εμείς δεν εμπιστευόμαστε άλλους ανθρώπους, τους φύλακες ή τους δικαστές.

Εναντίον, τώρα, της θανατικής ποινής υποστηρίζεται ότι το κράτος εμπλέκεται σε αντίφαση όταν από τη μια απαγορεύει το φόνο ενώ από την άλλη τον τελεί καταδικάζοντας σε θάνατο δολοφόνους. Εάν αυτό ήταν καλό επιχείρημα, αποδείκνυε δηλαδή την ανηθικότητα της θανατικής ποινής, θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί για να αποδείξει επίσης και την ανηθικότητα της φυλάκισης ή των προστίμων αφού είναι βέβαιον ότι το κράτος εκτός του ότι προστατεύει τη ζωή προστατεύει επίσης την ελευθερία και την περιουσία των πολιτών. Το επιχείρημα δεν είναι καλό γιατί προϋποθέτει αυτό που αναμένουμε να αποδειχθεί. Όταν αποκαλεί τη θανατική ποινή φόνο για να καταδείξει την αντίφαση, τη θεωρεί εκ προοιμίου άδικη αφαίρεση ζωής, πράγμα ακριβώς που πρέπει να αποδείξει. Δεν είναι κάθε αφαίρεση ζωής φόνος (βλέπε αυτοάμυνα, πόλεμος, επαναστάσεις). Ο πολέμιος της θανατικής ποινής πρέπει λοιπόν να πείσει ότι πρόκειται για άδικη αφαίρεση ζωής.

Συνήθως χρησιμοποιείται το επιχείρημα ότι σε περίπτωση δικαστικού λάθους και εκτέλεσης της θανατικής ποινής, δεν μπορούμε να επανορθώσουμε. Η προφανής αυτή διαπίστωση που λέει στην ουσία ότι πάντοτε είναι λογικά δυνατόν να κάνουμε λάθος, δεν αποδεικνύει γιατί δεν είναι ηθικά ορθό να επιβάλλουμε τη θανατική ποινή ως τιμωρία. Υπάρχουν πλείστες όσες περιπτώσεις στις οποίες αποδεικνύεται πέραν

πάσης λογικής αμφιβολίας - όρος που τίθεται στις δικαστικές κρίσεις - η ενοχή των κατηγορουμένων για πράξεις που θα μπορούσαν να επιφέρουν την ποινή του θανάτου. Δικαιολογούμεστε τότε να την επιβάλλουμε επειδή η πιθανότητα λάθους παραμένει μόνο λογικά; Μα αν μας απασχολεί η λογική μόνο πιθανότητα λάθους (το ότι δηλαδή η ανθρώπινη κρίση δεν είναι αλάνθαστη) θα έπρεπε να αναστέλλουμε ένα πλήθος ανθρώπινων δραστηριοτήτων προκειμένου να αποφύγουμε πιθανή μοιραία κατάληξη, π.χ. να πετάμε με αεροπλάνα ή να κατασκευάζουμε γέφυρες.

Οι προηγούμενοι συλλογισμοί με οδηγούν στο συμπέρασμα ότι το επιχείρημα που μπορεί να δείξει την ανηθικότητα της θανατικής ποινής με τρόπο κατηγορηματικό είναι αυτό που στηρίζεται στην καντιανή έννοια της ανθρώπινης αξιοπρέπειας⁴. Η ίδια η συζήτηση περί ηθικής, η ίδια η σφαίρα της ηθικής, προϋποθέτει την ανθρώπινη ζωή ως όρο, ως συνθήκη για να μιλάμε για δικαιώματα, κανόνες, καθήκοντα, υποχρεώσεις, ποινές. Στο πρόσωπο και του χειρότερου εγκληματία η κοινωνία πρέπει να αναγνωρίζει ένα μέλος της. Μόνο υπ' αυτό τον όρο της επιτρέπεται να τον τιμωρεί. Πρέπει να του προσδώσει αξία, έστω κι αν ο ίδιος την αρνείται ή την αγνοεί για να μπορεί να επικαλείται η κοινωνία την ηθική και τη δικαιοσύνη. Ως εκ τούτου, ως ζήτημα αρχής, δεν μπορεί να του αφαιρεί τη ζωή.

---

⁴ Δεν θέλω να πω ότι τα ωφελμιστικά επιχειρήματα δεν είναι βάσιμα ή πειστικά στη συζήτηση περί θανατικής ποινής. Όμως, από τη σκοπιά που συζητώ το θέμα, μοιάζουν πολύ «υπολογιστικά» και άμεσα εξαρτώμενα από συγκυρίες. Όταν οι ωφελμιστικές ηθικές θεωρίες συγκροτήθηκαν, κατά τον δέκατο έβδομο αιώνα και μετά, από διανοητές όπως τον Μπένθαμ και τον Μίλλ, και αντικατέστησαν την κυρίαρχη ως τότε ηθική θεωρία του φυσικού νόμου, συνέβαλαν πράγματι σε μια επανάσταση. Η ηθική δεν οριζόταν πλέον έξωθεν, ήρθε ανάμεσα στους ανθρώπους, θεμελιώθηκε, όχι πια στον Θεό, αλλά στην ευτυχία και στο συμφέρον των ανθρώπων. Παρέμεινε, όμως, κατά ένα ιδιάζοντα τρόπο, εξωτερική, αφού εξαρτάται από παράγοντες (όπως οι συνέπειες των πράξεών μας) που δεν μπορούν πλήρως να υποταγούν στον έλεγχο των ηθικών υποκειμένων. Ο Καντ ήταν αυτός που απέκλεισε πλήρως την ετερονομία και συνέδεσε την ηθική με την απόλυτη αγαθότητα της λογικής βούλησης των υποκειμένων.